

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Պատմվածքներ

aegitas

Հովհաննես Թումանյան
Պատմվածքներ

«Aegitas»

Թումանյան Հ.

Պատմվածքներ / Հ. Թումանյան — «Aegitas»,

Հասկերում» 1907 թ. տպագրվեց «Գիքորը»՝ գրված դրանից ավելի քան տասն տարի առաջ, Մինչև 1914 թ. երեսն եկան նաև տասնյակից ավել նոր պատմվածքներ, որոնց թվում՝ «Եղջերուն», «Նետոյի քարաբաղնիսը», «Քեռի Խեչանը», «Իմ ընկեր Նետոն», «Գելը» եւ այլն: Այս երկրորդ շրջանում են գրվել ու հրատարակվել նաև շուրջ երկու տասնյակ հեքիաթ: Կենդանության ժամանակ Թումանյանի տպագրած պատմվածքները, ինքնուրույն եւ թարգմանական հեքիաթները ծավալով մեծ չեն եւ միասին հագիվ մի ոչ մեծ հատոր են կազմում: Ի դեպ, իր արձակ գործերը ի մի հավաքելու փորձ նա չի արել: Եթե հիշենք, որ հասուն շրջանում Թումանյանը տպագրել է քնարական եւ վիպական չափածոյի երեք սովոր ժողովածու (1903, 1908 եւ 1922 թ.), ապա արձակ երկերի ամբողջական հրատարակության նկատմամբ այս «անտարբերությունը», թացի գործնական դժվարություններից, ըստ երեւոյթին, պետք է բացատրել նաև իր ստեղծագործության այս մասի նկատմամբ նրա ունեցած որոշ «վերապահոյամբ»: «Երկաթուղու շինությունը» պատմվածքում Հայ գյուղաշխարհ մուտք գործող երկաթուղու եւ նրա բերած նոր Հարաբերությունների շուրջ գրուցակիցների թեր եւ դեմ կարծիքներին հետեւում է մի այսպիսի կտրուկ վերջաբան. «Ո՛ւ-ո՛ւ-ո՛ւ... Ձորերում սուրում էր երկաթուղին: Նոր էր մտել նա մեր ձորերը»: Այսպես, օբյեկտիվորեն ցույց է տրվում իրականության մեջ կատարված տեղաշարժերի անդառնալի ընթացքը: Ճիշտ է, ողբերգության հետագա ընկալումը կարծեք թե հանվում է պատմվածքի առկա սահմաններից, բայց ընթերցողի երեւակայության մեջ այն հարատեւում է ավելի մեծ ցավով, քան եթե այդ բոլորը ուղղակի նկարագրվեր: «Կենդանիների կյանքից» քաղված պատմվածքները («Արշաորս», «Գելը», «Օղիղը»), ամեն մեկը յուրովի, ավարտվում են այնպիսի վերջույթներով, որոնք ակնարկում են բնության հարատեւող մեծ կյանքը, մարդու եւ կենդանու անմիջական կապերը նահապետական լեռնաշխարհում:

© Թումանյան Ն.

© Aegitas

Содержание

ՍՈՎԻ ԺԱՄԱՆԱԿԻՑ	6
ԱՂՔԱՏԻ ՊԱՏԻՎԸ	11
I	11
II	13
III	14
ԼԵՌՆԵՐԻ ՀՈՎԻՎԸ	16
ՔԱՉԵՐԻ ԿՅԱՆՔԻՑ	18
«Վերք Հայաստանի»	19
I	19
II	20
III	21
IV	22
V	23
VI	24
VII	26
VIII	27
IX	28
ԳԻՔՈՐԸ	29
1	29
2	30
Конец ознакомительного фрагмента.	31

Թումանյան Հովհաննես Պատմվածքներ

ՍՈՎԻ ԺԱՄԱՆԱԿԻՑ

Երբ որ Լոռու ձորերից հայ գյուղացին Ալեքսանդրապոլ յուր կնոջ քաղած հոնով աղ առնելու գնա, հացը պակասած ժամանակ յուր շինած թին կամենա տանել Շորագյալ հացի հետ փոխելու, կամ պարտք արած փողով ցորեն, գարի գնելու, պետք է յուր բեռնակիր ձիու հետ անցնի Չամանլիի հովիտը:

Չամանլիի ահագին հովիտը կազմում են հանդիպակաց լեռները, որոնց անտառապատ զառիվայրերն երկու կողմից իջնելով, ձորի խորության մեջ հանդիպում են սրընթաց կոհակներին Փամբակա ջրի, որ, համանուն սարերից գալով, հովտի երկայնությամբ վազում է դեպի Լոռու ձորերը:

Այս նեղ հովտում, գետեզերքին, տեղ-տեղ բացվում են սիգավետ, կանաչ հարթ տարածություններ անտառի մեջ. դրանցից ամենամեծը կոչվում է «Արաղի ճալա»:

Սով էր տարին: Արաղի ճալեն շրջապատող անտառի բերանից՝ ներքևից դուրս եկավ մի փալանած ձի: Մարդ մինչև կարողանար մտածել, թե այս մենակ ձին կորած կամ փախած պետք է լինի, դուրս եկավ և տերը, գյուղացի Անդրին: Մի քսան քայլ հեռավորությամբ նա հետևում էր յուր ձիուն. որը տանում էր մեծ փալանի մեջ ձգած յուր տիրոջ հին չուխայի մնացորդները և մի դատարկ խուրջին: Անդրին ինքն էլ, յուր ձիու նման, բավական մաշված մի արարած էր, բայց նույնպես ջղոտ ու դիմացկուն: Աշխատասեր ու տոկան ռանչպար մարդ էր նա, և, թեև միշտ աղքատ, գվարթ բնավորության տեր ու սրախոս:

Այս տարի խեղճ մարդու հացը պակսեց դեռ ձմեռվա կիսին: Անդրին յուր հարևաններից փոխ առնելով, հարուստներին մուրհակ տալով յուր գնաց, մինչև գարունը հասավ, կամ ավելի ճիշտ, մինչև այն օրը, երբ էլ ոչ ոքից հույս չունեի փոխ առնելու. շատերը չունեին, ոմանք վախենում էին իրանցն էլ հատնի, ոմանք էլ նրա թախանձանքին պատասխանում էին. «Ինչ որ տվել ենք՝ դեռ գնա էն բեր...»: Մի խոսքով՝ սովի ահարկու պոզերն արդեն երևում էին դատարկված հորերից:

Եվ ահա գարունը նոր բացված՝ Անդրին յուր Ղոաթի հետ (այսպես էր անվանում ձիուն) ճանապարհ ընկավ դեպի Շորագյալ, կամ, ինչպես իրանք են ասում, դեպի «վերև»:

Շատակեր Շարայի շատաբեր գավառը մոտիկ լեռնաբնակ հայերի միակ ապավենն է հացապակաս ժամանակներում: Լոռին, իբրև լեռնային երկիր, հաճախակի երկարատև անձրևներով հացը կտրում է, և գյուղացիք Անդրու նման ձին փալանում են՝ գնում Շորագյալ:

Անդրին մտազբաղ հետևում էր յուր ձիուն և ինքնիրան մտմտում.

«Կերթամ Շորագյալ, թո՛ւշ իմ ծանոթ Ղադաքոնց Մկոյի տունը... ինձ որ տեսնի, շատ կուրախանա՝ «Բարո՛վ, բարո՛վ, քավոր Անդրի... ո՞ր ես, ծո, մարդ... ինա՞լ ես, ծո... մանչերդ ինա՞լ են...», խորջինիցս էլ էն մի քանի դաստա «դարա» թութունը որ հանեն, ավելի կուրախանա... իրիկնահացիցը եղբ օդի տախտի վրա թինկը կտանք ու չիբուխ քաշելով գրից կանենք... Կասեն, որ մեր կողմերը հացի պակասություն ենք քաշում... ամա նա ինքը կիմանա, թե ընչի են գնացել. առաջին անգամը խո չի... ով գիտի ինձ չթողնի էլ, թե բերանս բաց անեն, «ինչքան որ կարաս՝ ձիուդ բարձիր, Անդրի ախպեր, տար կեր, քեփ արա»: – Վա՛յ ես քեզ մատաղ, Մկո ջան...» – հանկարծ, զգացված Մկոյի ասելիք խոսքերից, լսելի ձայնով բացականչեց գյուղացին և քայլերը արագացրեց. ձայն տվեց և ձիուն, նրան էլ շտապեցրեց:

«Բաս ես ո՞նց դուրս գամ քու պարտքի տակիցը, Մկո ախպեր ջան, – շարունակեց նա, – էլ ի՞նչ ասեն. ասելն ավելորդ ա. հալբաթ աշունքը կգա, ես գիտեմ... ես քո լավությունը մի ետ վճարեմ, որ... ես մաճկալ Անդրին եմ. ես ինձ վրա չեմ թողուլ ուրիշի լավությունը... հալա մի էս նեղ տարուցը պրծնեմ, քյուլփաթս սովամահից ազատեմ... ես գիտեմ, էլի...»:

– Բարի օր, ախպերացու, – հանկարծ մի ձայն եկավ ներքևից:

Յուր ցնորմունքից սթափվեց Անդրին և տեղնուտեղը իսկույն կանգնելով՝ ներքև նայեց: Ճամփու տակի աղբյուրի մոտ տեսավ մի սպիտակ չուխավոր մարդ: Անդրին իսկույն ճանաչեց, որ նա կոռ է (շորագլայից). միայն նրանք են սպիտակ չուխա հագնում, իսկ իրանց երկրում այդ ամոթ է:

Շորագլայցուց փոքր-ինչ հեռու նրա կինը թոկի ծայրը բռնած արածացնում էր իրանց ձին: Իսկ նրանց մանկահասակ աղջիկը գետեզերքին լվանում էր երեսը փոքրիկ եղբոր, որի ուրախ ճվճվոցը խլանում էր լեռնային գետի գոռոցի մեջ:

Շորագլայցին զարմացել էր Անդրուց, որ պելացել էր իրանց վրա, և տեսնելով յուր պատասխանն ուշանում է, կրկին ձայն տվեց. «Առաջ բարի, ախպերացու... ո՞րտեղանցի ես»:

«Թփռուու հե՛ջջ», մարդուն պատասխանելու տեղ Անդրին կանչեց յուր ձիուն, որ հեռացել էր բավական: Հոգնած անասունը իսկույն կանգնեց և սկսեց արածել ճամփի կողքի կանաչը:

Երբ որ տեսավ ձին կանգնեց, Անդրին ճանապարհից դուրս եկավ, կանգնեց ներքի եզերքին և սկսեց բարձր գոռոռալ, կարծես ուզում էր վախացնել անծանոթին:

– Աստծու բարին, բարեկամ, ո՞րտեղանցի ես, բարեկամ:

– Որթնավեցի եմ: Դու ո՞րտեղացի ես, ո՞ր ես գնում, խեր ըլի, – յուր ձայնն էլ բարձրացրեց վերևեցին:

– Ես դսեղեցի եմ՝ էդ ո՞ր ես տանում էդ օղլուշաղը:

– Ահ չիկա խու ճամփեքին:

– Չէ՛, արխեին գնա. ո՞ր եք գնալու:

– Քարնջեցի Մատնանց Գիքորը ո՞նց ա, – փոխանակ պատասխանելու հարցրեց շիրակեցին:

– Լավ են, փառք աստծու:

– Նրանց տունն ենք գնում:

– Դու նրանց փեսեն ե՞ս:

– Հրամանք ես:

– Դու Գոքորն ե՞ս:

– Հրամանք ես:

– Ա՛յ տղա, էդ մեր Նազլուն ա՞:

– Հրամանք ես:

Խոսակցությունն այստեղ ընդհատեց Անդրին և լուռ հեռացավ. գնաց յուր ձին բերեց արձակեց գետափի խոտերում, մոտեցավ ճամփորդներին:

Առանց ձեռք տալու իրար բարևեցին և երեսները դեպի գետի կողմը՝ նստոտեցին երկու գյուղացիները:

– Բա դու ո՞վ ես, ամոթ չլնի հարցնելը, – դիմեց շիրակեցին:

– Որ ասեն, կճանաչե՞ս:

– Բայրի ճանաչում եմ. ով գիտի:

– Ինձ մաճկալ Անդրի կասեն. ճանաչում ե՞ս:

– Չէ՛, ախպեր, սուտն ինչ ասեն:

– Հա՛, տեսնում ես, չես ճանաչում, – հաղթական կերպով նկատեց Անդրին և ինքը հարցրեց:

– Բա ես որթնավեցի մի բարեկամ ունիմ, կճանաչե՞ս:

– Ո՞վ ա, հալբաթ որ կճանաչեմ:

– Ղադաքոնց Մկոյին կճանաչե՞ս:

– Լա՛վ:

– Ո՞նց ա:

Հանկարծ մթնեց շիրակեցու դեմքը, կարծես թե նեղացավ:

– Ռանչպարը որ ուտելու հաց չունենա ոնց կըլի, – ծանր հառաչելով խոսաց նա և հոնքերը կիտեց, անթարթ նայելով մի հեռու կետի:

– Ո՞նց թե... հա՞ց չկա Շորագյալ, – սարսափելով բացականչեց լոռեցին և չռած աչքերը սևեռեց Գոքորի դենքին: Նրա աչքերում այդ բուպեին տխուր վրդովմունքով փայլատակում էր նրա հոգին:

– Ո՞վ կտա, – սրտաբեկ արտասանեց վերևեցին և կարճ լռությունից հետո ավելացրեց, առանց Անդրին նայելու.

– չրեա կնիկս, երեխերքս հավաքել են, գամ անորս մոտ էս մի երկու ամիսն անցկացնեն... մինչև տեսնենք աստո՞ծ ինչ դուրը բաց կանի:

Անդրին չլսեց. նա դեռ ապշած էր Գոքորի դենքին, «վեր կենամ սրան սպանեն, կտոր-կտոր անեն, – անցնում էր նրա մտքովը, – ո՞նց անեն, որ սիրտս հովանա... սա էս ինչ ասաց»:

– Էդ ինչ ասեցիր... վա՛յ քու մեջքը կոտրի, – հանկարծ արթնածի նման գոչեց Անդրին, – ախր Էդ ոնց էլավ:

– Էլավ, էլի, չորայինից հացը նվազ եկավ, էլած չելածն էլ ինչ մուշտարի եկավ ծախեցինք... ձմեռն էլ մեր քոռ բախտիցը երկարեց... մնացինք ձեռներուս ծոցներիս նստած... սատանի ծնունդները հոտիցն իմանում են, որ սով պետք է ընկնի, գալիս են լավ գին տալիս՝ տաշտի հացն էլ տանում... մենք էլ փողին թամահ ենք անում... ա՛յ շատ լավ էլա՛վ, մեր հախն ա... թող մի սոված կոտորվենք... – և երկուսն էլ լռեցին:

Այդ մի դառն և ծանր լռություն էր. և հուսահատությունը կամաց մոտենում էր նրանց սրտերին:

Չեչտ հուսահատվող մարդ չի գյուղացին: Նա լուռ ու մունջ գերի է կյանքի պատահմունքների և մշտապատրաստ գոհ բնության պատահարների. – մի ախտ հանկարծ կոտորում է նրա անասունը, կարկուտն է տանում արտը, մի արտասովոր շփոթ խլում նրա աշխատանքի ժամանակն ու արդյունքը... նա իրան սիրտ տալով կրկին նորոգում է յուր արորն ու գութանը և կրկին մտածում է ապրելու մասին: Ապրում է բոլոր տարին ցամաք հաց ուտելով, և այդ ցամաք հացն էլ հանկարծ կտրվում է:

– Բա հմի դու ո՞ր ես գնում, – փորն ընկած ձայնով հարցվեց Անդրին:

– Ասեցի անորանցս տունն, էլի, – նույնպիսի ձայնով պատասխանեց Գոքորը:

– Ո՞ր ես գնում... աներդ խանը ձեռին դռնեղուտը ման ա «գալիս, ախր չի գտնում... մեր կողմերը սով ա, սո՛վ...»

– Կամա՛ց... կիմանա, – դեպի կինն ակնարկելով ահով շնչաց շիրակեցին և էլ ոչինչ չիտսաց:

«Ո՞ր կողմը գնամ, մտածում էր նա. ո՞ր տանեն կինս, էրեխաներս...»

«Վերադառնա՞մ... – մտածում էր լոռեցին. – բայց ինչ ասեն կնոջս... բայց երեխաներս քաղցած առաջս կվազեն...»

– Քա՛ մթնում ա, – մի քանի անգամ արդեն Նագլուն ետևից մարդուն կանչել էր կիսաձայն: Նա հիշեցնում էր, որ ժամանակ է ճանապարհ ընկնելու:

Բայց մարդը ամաչում էր ետ մտիկ տալ, կնոջ երեսին նայել: «Ինչ պատասխան տամ սրան... որ կողմը գնամ», մտածում էր նա:

Եվ երկու գյուղացիները Ջամանովի հովտում նստած մտածում էին:

– Գիտե՞ս ինչ կա, Գոքոր, – հանկարծ գլուխը վեր քաշելով խոսաց լոռեցին:

– Ի՞նչ կա:

– Մեր գեղումը մի հարուստ մարդ կա. Եգոր աղա են ասում, մի կատաղած շան տղա. էս բուպեին էլ ամբարներն ու հորերը լիքը հաց ունի: Ով որ նաղդ փող ա տալիս՝ թաղարը երեսուն մանեթով հաց ա տալիս, ով չէ՝ թամասուկ ա տալիս թաղարին քառասուն մանեթ, մանեթին էլ ամիսը տաս շահի կամ երեք արբասի շահ:

Պա՛հ, անիսափ մարդ, – բացականչեց կոռն, – նրանից, ո՞վ կվերցնի:

Տո՛, ես վերցնում էի, չտվեց, – շարունակեց Անդրին. – հմի գիտես ի՞նչ կա:

– Ի՞նչ կա:

– Դու դոչաղ մարդ ե՞ս, թե չէ...

– Ինչ ասեն, ախպեր... – և շվարած շիրակեցին չգիտեր ինչ պատասխան տա:

– Գիտես ի՞նչ կա, – խոսքը փոխեց Անդրին. տեսնելով, որ դժվարության մեջ է դրել խոսակցին:

– Ի՞նչ կա:

– Աստոծ վեր կունի, որ մի մարդի ամբար լիքը հաց ըլի, ու նրա հարևանը սովից մեռնի՞:

– Իսկի մարդն էլ չի էդ բանին հավանիլ, – համաձայնեց Գոքորը. – էդ անօրենություն ա:

– Չէ՛. արի կարճ քեզ մի ուրիշ բան ասեմ:

– Մի բան ես ուզում ասես, սիրտ չես անում, խնամի Անդրի, – նկատեց շիրակեցին.

– ինձանից արխեսին կաց, ինձ չես ճանաչում դու:

– Որ քեզ մի քանի թաղար ցորեն տամ, կարո՞ղ ես հասցնել Շորագյալ, – վերջապես հայտնեց Անդրին:

Այս խոսքերի հետ Գոքորի սովից նվաղած աչքերը փայլատակեցին:

– Քանի՞ թաղար, – գոչեց նա ուրախացած, – տա՞սր... քսա՞ն... ե՞րբ կտաս... Եգոր աղի՞...

– Սո՛ւս, գոռոռալ մի... – զգուշացրեց Անդրին, – ամա գիտես, ուրիշ մարդ չպետք է իմանա... գիշերով պետք է անցկացնենք... այ այս մոտիկ սարերով... – նա ձեռքը մեկնեց դիմացի սարերին:

Այդ ընդհանր վերևից մի գոռոց բարձրացավ. «Ա՛յ տղերք, ո՞վ եք, հե՛յ»:

Մեր ծանոթները ցնցվեցին, և ետ նայելով տեսան վերևից մի ուրիշ Գրանցի է գալիս. նա գոռոռալով ուշունց էր տալիս, թռչկոտում, վազում էր դեպի ցած:

Այս տարօրինակ ուրախ տրամադրությունը զարմացրեց գյուղացիներին. «ո՞վ պետք է լինի, այսպես ուրախ այս աղետի ժամանակ, երբ ժպիտը մեղք է համարվում, եթե միայն խելագար չի...», մտածում էին նրանք. կարծես նրանց կասկածն ավելի հաստատելու համար մոտեցողը բարձրացրեց յուր գլխարկը և հարբած քեֆ անողի նման սկսեց աղաղակել. «հե՛յ-հե՛յ»:

Գոքորն ու Անդրին, մերթ իրար երեսի նայելով, մերթ եկվորին, մնացել էին ապշած, թե այդ ինչ կնշանակեր:

– Ինչ կտաք, որ ասեմ, – մոտենալով աղաղակում էր նա, – ինչ եք տալիս, շան տղերք, որ ասեմ...

– Ադա, դու սովիցը խելքդ թոցրել ե՞ս, Համբո, էդ ի՞նչ ես անում, – ձայնը բարձրացրեց Անդրին մոտեցողին ճանաչելով:

– Դու ես խելքդ կորցրել, ախմա՛խ, – գոռաց Համբոն ու մի ահագին քար շարտեց նրանց վրա: Գոքորն ու Անդրին մի կողմը փախան, և քարը թմփթմփալով մինչև գետը մեկ գնաց:

Կռոյի փոքրիկ «մանչը» վախից սկսեց ճչալով լաց լինել:

Յուր քարից շատ չուշացավ Համբոն. կանգնեց երկու գյուղացիների առջև և դարձավ շիրակեցուն:

– Էս ձորում ի՞նչ ես շինում, տո սոված կոտ հարամգաղա... ա՛յ ես ձեզ էլ դուրբան, ձեր հարսներին էլ... անունդ ի՞նչ ա... քանի՞ տարեկան ես...

Շորագյալցի գույնը թոցրած Համբոյի կամ ոտներին էր նայում կամ երեսին և ոչինչ չէր հասկանում նրանից:

– Մովն էլ չի էս շաշ ու գժերի հախիցը գալիս, – գլուխը պտտելով փնթփնթաց Անդրին և շիբուխը սկսեց լցնել:

– Ինչ սով, տո՛, ինչ ես դուրս տալիս գլխիցդ... հրես ֆուրգոններով էնքան ցորեն ա գալիս Ջալալօղլի, որ էս ձորերն ածես, կլցնի... գնա ձին բարձիր տար. էնքան կեր, կխիցդ տրաքվես... Ի՞նչ ես կոտոփում բայդուշի նման... հլա փող էլ պտեն տալ, էն էլ չամչի տուր, ջեբդ ածա:

– Ի՞նչ ես ասում, ադա, դրուստ բան ասա, բան իմանանք, – սրտատրոփ անհամբերությամբ հարցնում էին Գոքորն ու Անդրին. – ի՞նչ ցորեն, ի՞նչ փող, ի՞նչ ես ասում:

– Դե՛ իմացեք, էլի, թե մարդ եք, իմացեք, որտեղից կրլի:

– Հա՛, իմացա, – հանկարծ հիշեց Անդրին, – էդ էն կրլի... Էն ինչն էն տարին մեր գեղական ամբարների ցորենը ծախել տվին, փողը տարան, ասեցին՝ որ սով ընկնի, ետ կտանք... այս ես գիտեի, որ էդ կրլի:

– Տո՛, չէ՛, չէ՛, – ձեռն Անդրու աչքը կոխեց Համբոն, – Թիֆլիզ, Բաքի, Բաթում, Էրեվան, Պետրապոլ, Ստամբոլ... ես ինչ գիտեմ, մի խոսքով, որտեղ անունը հայ կա, էլի, իմացել են, որ մեր կողմերը սով ա ընկել՝ հաց են հավաքել, փող են հավաքել, գիտեմ ոչ քանի հազար թուման ասեցին, համբարքն էլ մտիցս ընկավ – դարկում են, որ սովն ընկած տեղերը ռանչպարին բաժին անեն:

«Փառք քեզ, աստոծ, գյուղացու համար միտք անող, գեղացու դարդը քաշող էլ կա...», գարնացած, իրան-իրան խոսում էր կռոն, մինչդեռ Անդրին հարցուփորձ էր անում Համբոյին:

– Ադա, թե դու էն կազեթինն ես ասում, էն ինչ մի երկու շաբաթ առաջ տիրացու Պետրոսը Ջալալօղլի կարդաց, էդ պարսպ բան ա, կազեթումը սուտ ու մուտ բաներ շատ են գրում:

– Ա՛յ տղա, չէ՛, չէ՛, մեր Վարթանը Թիֆլիզիցը նոր ա եկել, մարդն իրան աչքովը տեսած բան ա ասում... հմի ճամփին ֆուրգոններով ցորեն ա գալիս էլի, Էսօր Էգուց կհասնի Ջալալօղլի:

– Ա՛յ շեն կենան նրանք, հա՛, – սկսեցին օրհնել Գոքորն ու Անդրին:

– Էդ հլա Թիֆլիզինն ա, – ոգևորված շարունակեց Համբոն, – դրա եղնուց Բաքվինն ա գալիս, նրանից եղը Բաթում, Էրեվան, Էջմիածին, Շուշի, Շամախի, Նուխի, Մոսկով... Ետ ու ցավ մոռացած գյուղացիները սրտախոր զգացված լսում էին Համբոյին և ամեն մի քաղաքի անունի հետ կարծես բարձրանում էին գետնից:

Սով ու ցավ մոռացած գյուղացիները սրտախոր զգացված լսում էին Համբոյին և ամեն մի քաղաքի անունի հետ կարծես բարձրանում էին գետնից:

– Հաստատ ըլեն, հաստա՛տ, – հարբածի նման սկսեցին աղաղակել միասին, հենց որ լոեց Համբոն: Եվ հոգեզմայլ երկար աղոթում էին իրանց հարուստ եղբայրների հաջողության համար, օրհնում էին գիտեցած բոլոր օրհնանքներով:

Իսկ երբ որ ճանապարհ էին ընկնում, Անդրին մոտեցավ Գոքորին և կամաց փսփսաց. «Էն բանը, որ ասեցե, իմ ու քու մեջը մնա, քարը վեր կալ, քարի տակին դիր, օքմին չիմանա... Էլ մեր պետքը չի Եգոր աղի հարամ ցորենը... նալլաք չար սատանին...»:

ԱՂՔԱՏԻ ՊԱՏԻՎԸ

I

Ղ... գյուղաքաղաքում առանձնացած ապրում էր Միմոն անունով մի բարի մարդ: Նա չէր խառնվում գյուղական գործերին. երևի գիտեր, որ իրան խոսքը չի ընդունվիլ, նրա համար էլ պոչն իրան էր քաշել:

Միմոնը մի կարմիր կով ուներ, մին էլ՝ մի սիրուն կին. կինն էլ շատ սակավ էր պատահում, որ հարևանություն աներ դրացիների հետ. քաշվում էր հարուստ հարևաններից, գիտեր, որ յուր գնալ-գալը դուրեկան չէր նրանց համար: Եվ իսկապես, հարևանների դռներն ընկնելու կարիք էլ չունեին:

Միմոնը չչսթի կամ գուրանի ժամանակ ընկեր էր դառնում անասուն ունեցողի հետ, տանջվելն իրանից, անասունը, լծկանը հարևանից, և յուր հողերն էլ նրանցի հետ վարում: Երբեմն էլ պատ էր դնում, տախտակ էր քաշում, ձուկն էր բանում մոտակա գետից-ծախում, և կարողանում էր թե չէ, ամեն բանի էլ ձեռքը գցում էր:

Դրա համար էլ ոչ լավ ձուկը բռնող էր, ոչ կարգին պատ դնող և ոչ մի բանում հայտնի չէր. միայն մի բան լավ գիտեր, որ լավ սրախոսում էր և ծիծաղալի առակներ էր պատմում: Այդ էլ վերագրում էին նրա խելքի պակասությանը, անունն էլ «շաշ Միմոն» էին դրել:

«Մի անգամ մի գյուղում մնի համար պատ դրի, – պատմում էր նա յուր կյանքից, – գործս վերջացրի, ասեցի՝ դե փողս տվեք, գնում եմ: Եկան պատին մտիկ արին, ասեցին՝ «Ուստա, էս գշեր քու շինած պատի տակին քնի, առավոտը քու վարձն էլ տանք՝ մի բան էլ ավելի, վեր կաց գնա». համաձայնվեցի ոչ. վախեցի գշերը պատը վրես քանդվի... պատն էլ թողի, վարձս էլ, վեր կացա եկա մեր տունը»:

Բայց խո ամեն մարդ այսպիսի պայման չէր կապում ուստա Միմոնի հետ: Շատ մարդ էլ հենց նրա գվարձախոսությունների ու առակների համար դեռ վարձիցը մի բան էլ ավել էր տալիս: Եվ իրանց աղքատության մեջ ուրախ ապրում էին մարդ ու կին:

Այս մի փոքրիկ ուրախություն էր, որ ավելի շուտ բխում էր Միմոնի սրտից, քան թե ունեցածից. բայց մարդիկ սրան էլ էին նախանձում:

– Ախպե՛ր, մենք էսքան չարչարվում ենք, մեզ համար ապրանք ունենք, դուքան ունենք, առուտուր ունենք... Է՛լ չենք կարողանում ծերը ծերին հասցնենք, սա էս ո՞նց ա ապրում. – ոչ ջեբուրը կապել ունի, ոչ դռանը չորստնանի, ոչ գլխուրը խելք...

Այսպես նախանձում ու զարմանում էին համագյուղացիք, հարևանները Միմոնի ապրուստի վրա և միշտ էլ «շաշ» էին անվանում:

– Շաշ Միմոնի թայն էլ չկաս, – նախատում էին կանայք իրանց ամուսիններին, – տարենը երկու-երեք թագա լեհին (դերիա) ա հագցնում իրան էն անբան կնգանը... թողում չի բոբիկ ոտը գետին տեսնի...

– Դե նրա կնիկն էլ սիրուն ա, քու թայր խո չի, – կես լուրջ, կես հանաք նկատում էր մարդն յուր բարկացած կնոջն ու հեռանում:

Չիրավի, Միմոնի կնոջ գեղեցկությունը մի երկնային պարզ էր, որ բաժին էր ընկել աղքատին: Նա մի բուրալի, շքեղ շուշան էր, որ դուրս է գալիս հաճախ մի հասարակ մացառի, մի փոքրիկ թփի տակ, և գվարթ ծաղկում է, ժպտում, առանց մտքովն անցկացնելու, թե քուրդը լ բուսել է վճիտ ջրերի ափին, կամ զանգակածաղիկը փայփայված է բուրաստանում. նրան միայն մի փոքր լույս, մի փոքր արևի շող է հարկավոր...

Ես ստոացել եմ այն պարկեշտ, ամոթխած սիրունի անունը, բայց գյուղացիք նրա ավել անունն էլ դրել էին «Եղապատառ»:

Գյուղի ջահելները աչք էին տնկել այս կնոջ վրա: Քանի անգամ զանգատվել էր նա մարդուն, թե՛ աղբրանը ջուր լցնելիս Ղազոյանց Գալուստը աչքերին խոր մտիկ տվեց ու ասաց

«ուխա՛յ»... Վարթունանց Փիլոսը իրանց դռնովն անց կենալիս աչքով արավ... Միրզանց Առաքելը ճանապարհին «ղաստի» դիպավ իրան...

– Պտղատու ծառին շատ քար կգցեն... Էդ ամեն կնգա էլ կպատահի, սիրտդ կոտրիլ մի, ես էլ եմ շատերին աչքով արել, – հանաք անելով կնոջը պատասխանում էր ուստեն:

Բայց, այսուամենայնիվ, թեկուզ հենց մենակ չմնալու, չվախենալու համար, որովհետև պատդիր, խզարչի, ձկնորս և այլն, Միմոնը հաճախ գյուղից հեռանում, ուրիշ տեղ էր մնում– իրանց հարևան դարբին Ակոփի փոքրիկ աղջիկը գիշերները Միմոնի կնկա մոտ էր քնում:

Գիշերները երկա՛ր հեքիաթ էր ասում Միմոնի կինը յուր փոքրիկ ընկերուհու, ութտաս տարեկան Մարուշի համար (այսպես էր հարևանի աղջկա անունը) «Չմուխտ դուշի» հեքիաթն էր ասում, կամ պատմում էր, թե ինչպես մայրը յուր յոթը խորթ աղջիկներին ձգեց հորը և շաղացաքարը դրեց բերանին, իսկ նրանք օրը մի չամիչ գտան, ապրեցին ու փորելով, փորելով հասան մի ստորերկրյա գարնանալի աշխարհ... և կամ թե «Լիս ու մութ աշխարքների» մասին էր պատմում, մինչև երկուսն էլ քնում էին:

II

Ահա ուստա Միմոնի սպիտակ տնակը՝ մենակ, առանձնացած, երկու լուսամտի փեղկերն էլ փակած, երևում է պարտեզի մի քանի ծառերի ետևից: Գիշերը խաղաղ է, ինչպես քունը, և կախարդիչ, քան երազ: Կարծես թե այս գիշերն էլ արևելյան մի հի՛ն-հի՛ն հեքիաթ լինի...

Երկու հոգի այս պահուն ծառերի տակովն անցան... մոտեցան Միմոնի դռանը:

Թե ինչ էին անում նրանք, դժվար էր ասել, միայն շուտով ետ բացվեց դուռը շրջխկալով, և երբ բացվեց, ներսից պարզ լսվեց մի սուր ճիչ, որ իսկույն լռեց, և մի կանացի ձայն միաժամանակ աղաղակեց՝ «ո՞վ եք, ի՞նչ եք ուզում... ո՞վ եք, ո՞վ, ո՞վ...»: Դուռը շուտ փակվեց, ձայնը խլացավ, բոլորովին կտրվեց:

Այդ գիշեր ուստա Միմոնը գնացել էր մոտիկ գյուղը, կարծես փոռը շինելու, և, երևի, խորը քնած, մի վատ երազ էր տեսնում յուր տան գլխին:

III

Գյուղական դատարանում ուստա Միմոնի գանգատը լսելուց հետո ոմանք հանդիմանելով, ոմանք թքելով, մի քանիսը բարկանալով խորհուրդ տվին, որ ձեռք քաշի «կեղտոտ բանից»:

– Թե որ կեղտոտ բանն ուզում չեք, դե դատաստան արեք, թե չէ՝ ես իմ ձեռովը կանեմ...
– գոռում էր ուստա Միմոնը և կարմրած աչքերը քիչ էր մնում դուրս թափվեին բներից: Նրա կողքին հեկեկում էր փոքրիկ Մարուշը:

– Հա՛, անգաճը կկտրես, էլի, – ձայն տվին չորս կողմից և ծիծաղելով նայեցին մեղադրյալին:

Սա գյուղի հայտնի լոթիներից մեկը՝ Սանդրոն էր: Մահուդ չուխայով, երկայնաճիտ, բարձրակրունկ կոշիկները հագին, ֆուրաշկան մի ականջի վրա թեքած, կարմիր բաղդաղին վզովը ձգած, մի կողմ կանգնած, նա ժպտում էր ուստա Միմոնի և նրա բարկության վրա: Հերոսին շրջապատել էին յուր ընկերներից մի քանիսը, որոնք եկել էին դատին ներկա լինելու:

– Կսպանե՛ն, ետո պատասխանը դուք կտաք, – բարձրաձայն սպառնում էր Միմոնը, տեսնելով, որ դատարանն անուշադիր է յուր բողոքին:

– Սպանող ես՝ քու կնիկը պահի, շաշ գետինը մտած, – ձայն տվեց մեկը, և սրան հետևեց ընդհանուր ծիծաղ:

– Սպանիլ մի՛, ուստա Միմոն ջան, մեղք ա, մուրագի վրա շահել ա, – հեզնեց մի ուրիշը՝ նոր հռիռոց բարձրացնելով:

Այնտեղ տանուտերը մերթ ծիծաղելով ու հանաքներով, մերթ սպառնալով ու բարկանալով ստիպում էր Միմոնին, որ ձեռք քաշի «կեղտոտ բանից». բայց այդ չէր հաջողվում:

– Ես ասում եմ, որ արին պետք է անեմ... հիմի էս ա, որ ասում եմ... – իբրև հաստատ որոշում շուտ-շուտ կրկնում էր Միմոնը, սակայն բողոքն էլ գիտեին, որ նա արյուն անող մարդ չի:

Սանդրոյի ընկերներից մեկը պատի տակը քաշեց տանուտերին, ականջումը մի բան փսփսաց. տանուտերն էլ Միմոնին մի կողմ քաշեց՝ ականջումը փսփսաց.

– Չեմ ուզում, – նրա ձեռքից ազատվելով գոռաց ուստեն, – չեմ ուզում:

– Դե՛ որ չես ուզում, վկաներդ բեր, գործը շարունակում եմ, – դենքը թփվացնելով ասաց տանուտերը և պաշտոնական դիրք ընդունեց:

Միմոնը չվախեցավ:

– Ա՛յ վկա, – համարձակ ցույց տվեց Մարուշին:

– Դա երեխա ա, երեխի վկայությունը զակոնը չի ընդունում:

– Իմ կնիկը ճանաչել ա, – իսկույն վրա բերեց ուստեն:

– Քու կնիկը շատ կարելի ա սուտ ա ասում, զակոնը առանց ֆակտի, գանգատավորի խոսքին չի հավատում, – կրկին խիստ ու կոպիտ մերժեց տանուտերը:

Միմոնը հասահատութենից ու կատաղութենից քիչ էր մնամ վրա թռչեր, խեղդեր յուր երեսին սառն հանդարտությամբ նայող տանուտերին, բայց, իրան զսպելով, հարցրեց.

– Բաս էս ո՞նց պըտի ըլիլ...

– Էնհենց պըտի ըլիլ, որ դրուստն իմանալու համար ես պետք է քննություն անեմ, պետք է քու կնգանը տանեմ դոխտուրի մոտ, որ դոխտուրը քննի...

Միմոնը մնաց դիք կանգնած, արյանը գլուխը տվեց, ականջները տժժացին. նա չէր իմանում, թե որտեղ է կանգնած. չար մտքերն արդեն խոնվում էին նրա գլխում...

– Ադա, գնացեք սրա կնգանը բերեք, – հրամայեց տանուտերը և մի աղմուկ ընկավ: Ոմանք տանուտերին էին խնդրում. ոմանք գնացողներին էին բռնում, ոմանք էլ Միմոնի հետ էին կովում յուր «շաշության» համար, որ բանն այստեղ հասցրեց, և աշխատում էին համոզել, որ գոնե այժմ ետ կանգնի խայտառակությունից: Փոքրիկ Մարաշը կպել էր Միմոնի փեշերին և յուր վախեցած աչքերով մե՛կ խոսողների երեսին էր նայում, մե՛կ՝ Միմոնի:

Այս ժամանակ դատարանի լուսը մթնեց, և յուր ահագին գայլենի քուրքը ներս բերեց գյուղի հարուստներից մեկը՝ Պետրոս աղեն:

– Ի՞նչ խաբար ա, ի՞նչ եք դալմադալ անում, – ծանր-ծանր հարցրեց աղեն:

Եվ բոլոր պատմությունը, թեպետ հայտնի էր իրան, ուշադիր լսեց, իբրև թե նոր էր իմանում:

Գլուխը պտտելով, խոր հառաչեց գյուղի հայրը և խորհրդավոր ձայնով դարձավ շուրջը. գետինը մտե՛ք... ձեններուդ կտրեցե՛ք, անաբուռներ, աննամուսնե՛ր...

Այս խոսքերն այնպիսի ազդու կերպով արտասանեց, որ բոլորն էլ գլուխները կախ արին, և եթե մի օտար մարդ լիներ, կկարծեր, թե ամաչեցին:

– Մրան մտիկ արեք, սրա՛ն, – գլուխը վեր քաշելով, ձեռքը դեպի Միմոնը մեկնեց աղեն – օղլուշաղի անունը բերել ա գցել գեղամեջ...

– Բա սուս կենա՛մ... նամուսս գետինն եք կոխել... բա սուս կենա՛մ... – գոռալով ընդհատեց ուստա Միմոնը:

– Բաս ի՞նչ կանես, որ սուս չես կենալ...

– «Ի՞նչ կանե՛մ...», արին կանեմ, արի՛ն...

– Ա՛յ տղա, դեռ կանգնած ե՛ք, էս րոպեիս գնացեք, սրա կնգանը բերեք, – տեղիցը վեր թռավ տանուտերը:

– Կացե՛ք, – աչքերը չոնց աղեն, և նորից աղմուկն ընկավ. Այս ժամանակ տանուտերն ու Պետրոս աղեն իրար մի քանի խոսք ասացին:

– Սո՛ւս կացեք, – ձայն տվեց աղեն, – ի՞նչ եք գորտան ժամատուն շինել... Սանդրո՛, էստեղ արի:

Սանդրոն մոտեցավ:

– Մի հինգ մանեթ հանիր էստեղ:

– Ախար գուր ա, է՛, աղա:

– Ես քեզ ասում եմ, հանի՛ր:

– Ախար գուր ընչի՛ հանեմ:

– Ես քեզ ասում եմ գո՛ւր հանիր, – բարկացած հրամայեց աղեն:

Սանդրոն, քթի տակը ժպտալով, մի հնգանոց հանեց, տվեց աղին և ուզում էր հեռանալ:

– Կա՛ց, ո՞ր ես գնում... դու էլ էստեղ արի, Միմոն:

– Գալ չեմ, էդ խելքից հեռու բան ա... ես իմ նամուսը փողով չեմ առել, որ փողով էլ ծախեմ:

– Էստեղ մո՛տիկ արի:

– Ասեցի, որ գալ չեմ:

– Դե գնացեք, ասեցի... ես էստեղ խաղ չեմ անում... Շուտ գնացեք, սրա կնգանը բերեք,

– կրկին մեջ ընկավ տանուտերը:

– Կացե՛ք, դեռ չգնաք... Միմոն՛, քեզ ասում եմ էստեղ արի:

– Առաջ գնա, է՛լի, – խառնիխուռն աղաղակում էին այս ու այն կողմից:

– Գնա բարըշի, հինգ մանեթն առ, է՛լի...

– Տո շաշ, գնա, մուֆթա փող ա, առ, շեբդ դիր. մի տարի որ տանջվես, պատ դնես, Էդքան աշխատիլ չես...

– Կասես թե մենձ բան ա էլել... առաջ գնա՛... Աղաղակելով, շշկլացնելով ու հրելով առաջ բերին Միմոնին, մոտեցրին Սանդրոյին. աղեն նրանց ձեռք ձեռքի տվեց, հնգանոցը կոխեց Միմոնի բութն ու գոռաց – «պոռշտի՛»:

– Պոռշտի՛, պոռշտի՛, – աղաղակեցին գյուղացիք: Միմոնն անզգայաբար գլուխն առաջ ծոեց...

Անո՛ւշ, անո՛ւշ, – ձայն տվին գյուղացիք:

Չաշտությունը կայացավ... Երբ որ սկսեցին արդեն ուրիշ բաներից խոսալ, Միմոնն աննկատելի կերպով, փոքրիկ Մարաշի ձեռքը բռնած, էնպես թաքուն դուրս եկավ դատարանից, որ ոչ ոք չնկատի...

ԼԵՌՆԵՐԻ ՀՈՎԻՎԸ

Լեռներ... բարձր ու կանաչ լեռներ, դուք հայրենիքն ու գահը զով գեփյուղների, անուշաբույր ծաղիկների, սուրբ ցողերի ու շաղերի, աննահական սառն աղբյուրների, սև-սև ամպերի, հրեղեն կայծակների, ջրեղեն տարափների... Դո՛ւք– մոտիկ աստծուն, աստղերին, լուսնին, երկնային շնորհքներին ու գաղտնիքներին, վեհ ու վեհապանծ լեռներ...

Եվ ո՞վ է հողեղեններից այնքան ձեզ նման հպարտ, հզոր, վեհանձն ու մաքուր, որքան ձեր հարազատ որդեգիրը, ձեր սրբիկների ու գեփյուղների, ծաղիկների ու կայծակների ծնունդը, ձեր պահած ու փայփայած հովիվը:

Լեռների հովիվը. անձանոթ ու խորթ կյանքի սրտամաշ հառաչանքներին, գետնաքարշ արարքներին, հացկատակ խաղերին ու տաղերին, հպարտ ու զվարթ, որպես այդ ձեր վայրենի ծաղիկները:

Բայց ձեր վայրենի ծաղիկներն էլ իրանց բայրով-հրապայրով ընկնում են ծանր ու կոպիտ ոտների տակ և ապականվում, ցեխ դառնում:

Քաղաքում, բարձրահարկ տան բակում՝ յուր սրինգն ածում ու պար էր գալիս մի բարձրահասակ, թիկնավետ երիտասարդ: Նրա հագին բազմատարազ շորերի ցնցոտիներ էին, գլխին՝ ծանր քրդի քոլոզ:

Չվարթ էր նրա հովվական սրնգի ձայնը, ուրախ էր պարի եղանակը, աշխույժ էր և պարը, միայն տխուր էին թուխ, կրակոտ աչքերը, որ երբեմնակի նայում էին վերև: Նրանք երբեմնակի նայում էին վերև, երևի տեսնելու, թե օքմի՞ն կա պատշգամբներում, թե չէ. նայում էին, սակայն չէին աղերսում...

Տխուր էր և նրա առնական դեմքը յուր շիկասև նորածիլ շրջանակի մեջ, ուր նշանավոր էին արծվի քիթն և ուռած շրթունքները: Եվ նա ինքն ամբողջ մի մարմնացած վայրենի վիշտ էր, բայց յուր սրինգն ածում ու պար էր գալիս:

Նրա հնամաշ շորերի ձորձերը թռչկոտելով դիպչում էին բարձր ազդրերին ու բաց սրունքներին, հորինելով մի ծիծաղաշարժ տեսարան, որ սաստիկ վիրավորում էր նրա հզոր կերպարանքն ու դառն տխրությունը:

– Բո՛ւրդը, քո՛ւրդը... – աղաղակեցին երեխաները, և տանըցիք նոր ճաշերն ավարտած, թմբկափալով սրնգի ձայնին դուրս եկան պատշգամբը, նայելու աղքատ քուրդին:

Ավելի ոգևորված՝ քուրդը կրկնապատկեց եռանդը, աշխատում էր ցույց տալ յուր բոլոր շնորհքը զանազան ծամածոություններ ու խեղկատակություններ անելով... Եվ նա հասնում էր յուր նպատակին. վերևից հրճվում, ուրախ կրկնում էին:

Բայց նրանցից ոչ ոք չէր մտածում, թե ինչու ինքը՝ պարողը չի ուրախանում, ինչու մենակ նա է տխուր...

Եվ ի՞նչ կավելանար աղքատ քրդին, եթե մեկն այդ հարցներ: Նրան մի քանի կոպեկ սև փող էր հարկավոր, առավ դուրս եկավ:

Մտավ ուրիշ բակ:

Պատրաստվում էր դարձյալ յուր պարն սկսելու, երբ մեկը հարցրեց.

– Ո՞րտեղացի ես, տղա՛:

– Սասունիցն, աղա:

– Հապա ո՞ւր ես եկել:

– Ես չորան էի, աղա. թուրքեր մեր գեղ քանդեցին... իմ ոչխար լե թալլեցին...

Նա բաց արավ կռան տակը, որտեղ երևում էր խանչալի տված լայն վերքի սպին, քոլոզը վերցրեց, ցույց տվեց գլխի պատովածը, երևի դրանով ուզում էր ասել, թե հեշտ չի տեղի տվել, թշնամուն, և դարձյալ ծածկելով՝ սկսեց յուր սրինգն ածելու պարել:

– Где это Сасун, папа? – հորը փարելով հարցրեց օրիորդը:

– Это там... далеко, – ձեռք թափ տալով, իբրև պատասխանեց հայրը և շարունակեց «դնջոտալով» նայել աղքատ սրնգահարին, որ, զանազան ուսումներ ու ծամածոթություններ անելով, պար էր գալիս ներքև՝ բակում:

Զվարթ էր նրա սրնգի ձայնը, պարի եղանակը, աշխույժ էր և պարը, միայն տխուր էին նրա թուխ, կրակոտ աչքերը, որ երբեմնակի նայում էին վերև...

Եվ այսպես պար էր գալիս հայրենիքից հալածված, ոչխարը խլած Սասունի լեռների հովիվը: Նրա հնամաշ շորերի ձորձերը թռչկոտելով դիպչում էին բարձր ազդրերին ու բաց սրունքներին, հորինելով մի ցավալի տեսարան:

ՔԱԶԵՐԻ ԿՅԱՆՔԻՑ

«...Քաջ լոռեցիք էլ որ իմացան, էլ դինջություն չունեին, սրանք էլ էին ուզում նրանց իրանց մեջը բերեն, պատիվ տան: Մեկ ամսաշափ էլ էստեղ մնաց (Աղասին)...»

«Վերք Հայաստանի»

I

182... թվականին բացվեց Երևանի պատերազմը: Ռուսաց զորքը դեռ չէր հասել պատերազմի բեմը, և սանձարձակ պարսիկներն ասպատակելով, կողոպտելով Շիրակը, Փամբակն ու Աբարանը, առաջ էին գալիս:

Հասան խանի խաժամուժ հրոսակներն արդեն Խըլդարաքիլիսեն քանդել, Ղշաղը կրակել, Մեծ Ղարաքիլիսեն ավերել, ռուսաց սակավաթիվ զորքը ջարդել, Լոռու ձորերի բերանն էին հասել:

Նրանց առաջից փախչում էր գարիուրած հայոց ժողովուրդը. փախչում էր ամեն բան թողած, յուր չոր գլուխն առած, որ ետևից եկող թշնամուց ու մահից պատսպարվելու մի տեղ գտնի:

Պարսիկների այս բարբարոսական շարժումը ոգևորեց, ոտի կանգնեցրեց իրանց կրոնակից Ղազախ-Բորչալվի թուրք ցեղերին, ուր դեռ չէր հասել Հասան խանը: Այս կողմերից էլ հալածվեցան, տեղից ու գեղից պոկ եկան, փախստական դարձան հայերը, և Փամբակ, Շորագյալ, Աբարան, Ղազախ, Բորչալու տակնուվրա եղան, դատարկվեցան մի քանի օրում:

Այս բոլոր հալածականներն ամեն կողմից փախչում-թափվում էին Լոռու ամուր ձորերը, մինչև կհասնեին Դսեղ:

II

Դսեղը յուր անատիկ ու չքնաղ դիրքով նման է մի բնակերտ ամրոցի: Նրա փոքրիկ հարթավայրը շրջափակված ու ամրացած է հարավից անտառապատ սարերով, իսկ մնացած երեք կողմից՝ խոր ձորերով:

Նրա հանդի սահմանները հարավից սկսվում են հովասուն, բարձր լեռներով, հյուսիսում վերջանում անդնդախոր ձորերով: Նրա հարավային սահմանում՝ Քոշաքարի ժեռատ կատարին թռչկոտում է քոշը և բուսնում դանձիլ, իսկ հյուսիսում՝ Ձաղի ձորում՝ ապրում է կարիճ և հասնում խաղող:

Այս երկու սահմանների մեջ կան թանձրախիտ, կուսական անտառներ, որ կացնի ձայն չեն լսած, ուր ծառերի փշակներում բուն է դնում մեղուն, թալաններում ապահով վխտում են երեները, սոռոտներում ինքնիշխան թագավորում է արջը, և շամբուտներում հանգիստ ապրում է վարազը: Կան ժայռեր, ուր բուն է դնում արծիվը և թռչկոտում այծյամը...

Բայց մենակ հրաշալի բնության համար չեն խելոք ճանապարհորդներն այս գյուղը կոչել «փոքրիկ Ջեյթուն», կամ դիրքի ամրությունը չէր պատճառը, որ թշնամու ոտքը չէր ծեծում այստեղ:

Հին ժամանակներից ի վեր Դսեղը պարծեցել է յուր քաջերով: Առած է դարձել, թե «Դսեղա իգիթների անունը Դադաստան է հասել»:

Դսեղա ձորերը լիքն են ավերակ տնակներով: Այդ բոլորը ժամանակավոր բնակարան ու օթևան են եղել զանազան տեղերի ժողովուրդների, որ ահ ու փախի ժամանակ ապաստանել են այս տեղերը, մինչև անցել է երկյուղն ու թշնամին:

Այս այն Դսեղն է, որ մեծագոր Մամիկոնյանները, Արշակունյաց փառքի վերջալույսին, երեսուն տարի ևս մեն-մենակ հաղթանակներով ճակատ ճակատի գարկելով պարսիկների ու արաբների հետ, ձանձրացած, X դարում թողին իրանց հայրենի սրբազան Տարոնը, եկան բնակվեցին այստեղ:

Դեռ մնում են նրանց շիրիմները, նրանց կանգնած խաչարձաններն ու մատուռները, դեռ մնում է նրանց կառուցած ճերմակ տաճարը-Բարձրաքաշ սուրբ Գրիգորի վանքը, և դեռ կանգուն Սիրուն Խաչի վրա կարդացվում է «Յիշխանութեան տանն Մամիկոնեան...»:

Դեռ ժողովուրդն ավանդորեն պատմում է, թե այստեղ ապրեցին այն լավերը, այստեղ կովեցին և այստեղ մեռան.

III

Ինչպես դրդին հանկարծ վրա է տալիս և ճնճողուկները ահաբեկված այս ու այն կողմից փախչում-լցվում են մի թփի մեջ, որ ազատվեն, ինչպես ուրուրը պտտվում է երկնքում և հավի ճուտերը լեղապատառ հավաքվում են մոր թևի տակը, – այնպես էր Հասան խանի ահից հալածված՝ Փամբակա, Շորագյալի, Աբարանու, Ղազախու, Բորչալվի, Լոռու ժողովուրդը փախել, լցվել Դսեղա ձորը:

Դսեղեցի Օվագիմ յուզբաշին, քառասուն աժդահա տղամարդ հետն առած, անքուն, անդադար ոտի տակ էր տալիս Սիսի բերդից մինչև Հաղբատ – Սանահին, Լոռու ձորերի մի ծայրից մինչև մյուսը, թևատարած արծվի նման պտտվում էր յուր ձորերի գլխին և սիրտ էր տալիս քարանձավներում, քարափների տակ կուչ եկած, իրան թևի տակը մտած ժողովուրդներին:

– Վա՛խի միք, – սրտապնդում էր նա, – քա՛նի գլխանի կրլի էն դուբաշը, էն դուշմանը, որ էս ձորերը ոտ կոխի... բաս էլ ընչի համար ենք մեր գլխին տղամարդի գդակ դնում, էլ ընչի համար ենք թուր ու թվանք վեր անում...

Իրա նման էին և իրա բոլոր ընկերները: Հասան խանի չափառուները – ասպատակները առաջին անգամ սրան պատահեցին Գյուլլաղագանա կիրճում, Լոռու ձորերի նեղ բերանում, և գլուխները կորցրած ետ նահանջեցին. երկրորդ անգամ ջարդվեցին Շահալվի ձորում, որը մինչև օրս էլ «Կովատեղ» է կոչվում, իսկ երրորդ անգամ Հնեվանա ձորում քանդած Ուզունլարի թալանը խել տվեցին գիշերով:

Այսպես անպարտելի կովում էր, մի նոր գայլ Վահանի նման, այս «Լոռու ձորերի աստվածը» յուր առյուծ ընկերներով:

IV

Մերունի Մեհրաբը, Օվագիմի հայրը, Լոռու ձորերի նահապետը, ըսկի չէր էլ մտածում, թե հարյուր տարին անց է կացրել: Նրա վիթխարի, բարձր հասակը կորացել էր, նորից անրացել ճերմակ մազ ու միրուքը բռնել կուրծք ու երես, և աժդահայի ահավորության հետ խառնել, միացրել ծերության պատկառանքը:

Թշնամու անունը նոր ույժ ու եռանդ տվեց նրան, որդու և յուրայինների սխրագործությունները նոր սիրտ, նոր ուրախություն, և, մինչդեռ աշխարհը լողում էր արյան ծովում, այս ծեր արծիվը, յուր ժայռերի գլխին նստած, թշնամու վրա ծիծաղում ու իրանց պապերիցն էր պատմում:

– Մեր պապերն էս թավուր մարդիկ են էլել, – ասում էր նա, – մենք նրանց թոռներն ենք, նրանց սիրտն ու նրանց արինն ունենք... Ղուշն իրան թևովը, օձն իրան պորտովը – թշնամի անունով չպետք է մեր ձորերովն անց կենա: Մեր ճամփեքը թշնամու համար փակ ու կապ պետք է լինեն. – մեր տան դուռն ու մեր սիրտը բարեկամի համար ա բաց... Նամարդի համար մենք թուր ու թվանք ունենք, տղամարդի համար՝ աղուհաց...

V

Այս ժամանակներում ամեն մի քաջ տղամարդի համբավ ու գործ կայծակի արագությամբ տարածվում էր երկրե-երկիր, բերանե-բերան: Սաստիկ ճնշումն ու հալածանքը կատաղեցրեց, դուրս կանչեց ժողովրդի քաջերին, և ամեն տեղ հոգով արի տղամարդը մոնչաց, աղաղակեց, զենք առավ, սուր բարձրացրեց դգլբաշի դեմ: Տառապած, պաշտպանության կարոտ ժողովուրդը ոգևորությամբ նկատում ու հռչակում է այս սակավաթիվ հերոսներին:

Փամբակա, Շորագյալի, Աբարանու փախածներից ով գալիս, Քանաքեռցի Աղասու գովասանքն էր բերում հետը: – «Աղասին, իգիթ Աղասին... դգլբաշի հոգին հանեց... քրդի արյունով քար ու հող լվաց Աղասին... Ալագյազու վրա պատահեց– հաղթեց... Անի քաղաքում կովեց–կոտորեց Աղասին... Մի տեղ առաջը կտրեցին, – ջարդեց անցավ Աղասին... Մի տեղ ուզեցին բռնել, փշրեց փախավ Աղասին...»:

Այս լուրը ոգևորեց Դսեղա իգիթներին և հայտնեցին Մեհրաբ յուզբաշուն:

– «Աֆֆարի՛ւմ իգիթ, – բացականչեց հիացած ծերունին Աղասու պատմությունը լսելուց հետո. – որտեղ որ լինի, մի բերե՛ք տեսնեմ, ճակատիցը պաչեմ, քանի չեմ մեռել»:

Եվ կատարվեցավ ծերունու իղձը:

VI

Աղասին Ղարաքիլիսու սարերից հրավիրված էր Դսեղ:

Հին սովորությամբ անվանի հյուրի պատվին, ինչպես Աղասին էր, խաղեր, հանդեսներ էին սարքվում: Ջիրիդ (ձիարշավ) էին խաղում «ղոնախի» հետ, թագավորաորս էին անում, և ուրիշ դյուցազնական խաղեր էին հորինում: Բացի պատիվը, դրա մեջ կար և մի ուրիշ միտք. – այդ հանդեսներում ճանաչում էին իրանց «ղոնախին», թե ինչ շնորհքի տեր մարդ է նա:

Մարդիկ էր ուղարկել ուրախացած Մեհրաբ յուզբաշին և շրջակա տեղերի հայտնի քաջերին հրավիրել, հավաքել Դսեղ: Եկել էր ճոճկանեցի Խուդին, որ ապլանի սիրտ ուներ, Գյուլյուբադցի Դոնդուզ Ղուանը, որ լեզգու արյուն էր խմում, Արդվեցի լեզգի Պետոն, որ մագըր մագից ջոկում էր գյուլով, Մանահնեցի Արութինը, որ ձին աստղերի հետ էր խաղացնում, Շնողնեցի վիթխարի Վերանը, Հաղբատեցի աժդահա Պրանը և ուրիշ անվանի քաջ մարդիկ: Եկել էին և գանազան տեղերից փախած ժողովուրդների մեծերն ու տանուտերերը:

Այս բոլորին հավաքել էր Մեհրաբ յուզբաշին Աղասու պատվին լինելիք խնջույքն ու հանդեսը փառավոր անելու համար:

Սրա համար էր, որ առավոտը վաղ Մեհրաբ յուզբաշու ծաղրածու Ղազոն, որ միևնույն ժամանակ լավ քարագնաց էր, կատվի նման մագլցելով բարձրացավ, յուզբաշու տան դիմացը, մի բարձր խոտի չարդախի աջի ծայրին ամրացրեց մի ընկույզ:

Ժողովուրդը հավաքվել, դառն ու կտուր բռնել, թամաշավոր էր կանգնել:

Դուրս եկան տանից հրացանավորները, և արծաթաբանդ հրացանները փայլատակեցին արևի շողերից:

– Էդ ինչ եքքա (ահագին) նշան ես դրել, է՛յ Ղազո, քարով տալու համար խո չի... – գվարճախոսելով ու նշանն արհամարհելով առաջ անցավ ծերունի Մեհրաբը: Բոլորը հանկարծ լռեցին. ծիծաղ ու աղմուկ դադարեց, շունչները պահած ընկույզին էին նայում:

Հրացանը որոտաց, ընկույզը կորավ:

– Ո՞նց էր, – կրծքին գարկելով ետ դարձավ ծերունին. – չլլնի թե միրքիս եք մտիկ անում, էս շատ մածուն ուտելուց ա սիպտակել. բա՛ս դուք ի՞նչ եք մտածում... դե՛հ, առաջ արի մի հունարդ տեսնեմ, հենց արա չամաչես իմ ծերությունից, – և հրացանը տվեց Աղասուն:

Նորից բարձրացավ Ղազոն, նոր նշան դրեց, բայց դեռ չէր իջել աջից, որ Աղասու գնդակը նշանը թոցրեց: Այդպես և մյուսները:

– Էդ չելավ, ես դրան թվանք չեմ գցիլ... տարեք հեռու մի խանչալ տնկեցեք, կողքին էլ մի հաստ տախտակ, որ գյուլլեն պահի: Նշան դնենք խանչալի սուր բերանին, էնպես, որ գյուլլեն երկու հավասար մասի բաժանվի. եթե մի մասը մյուսից ծանր էլավ – կնշանակի չի դիպել, – ձայն տվեց Օվագիմ յուզբաշին, և համաձայնվեցին սրա հետ:

Այս նշանին առաջին անգամ առաջարկողը հրացան արձակեց, և, որքան ձեռքերում ծանր ու թեթև արին, չկարողացան գնդակի երկու մասերի ծանրությունն իրարից որոշել:

Պակաս չէր և Հաղբատեցի Պրանի արածը, որ տախտակում տված առաջին գնդակի ծակով անցկացրեց հետևյալ գնդակները: Բայց ոչ ոք չհամաձայնվեց կանգնելու Արդվեցի լեզգի Պետոյի առաջ, որ առաջարկում էր, թե մեկը հեռու կանգնի, գլխին մի խնձոր դնի, որ ինքը հրացան արձակի խնձորին:

Եվ այսպես մեկը մյուսից գերազանց հանդիսացան:

Ժողովուրդը գնձաց. գովեց յուզբաշիններին, գովեց Աղասուն ու յուր ընկերներին և հրավիրված բոլոր քաջերին:

Իսկ իրիկնադեն ջիրիդ էր նշանակված:

Չուռնի գիլ ձայնն ու դիռլի դրմբոցը իմացրին, թե պատրաստ է ձիարշավի դաշտը, և ժողովուրդն անհամբեր սպասում էր գյուղից վերև:

– Եկա՛ն, եկա՛ն... – հանկարծ ժողովուրդն աղաղակեց, միաժամանակ շների հաչոցն ու ձիաների խրխինջը բարձրացավ, և ահա երևաց դյուցազնական ժամանակներին վայել մի

հեծելախումբ: Հսկա ծերունին՝ Մեհրաբ յուզբաշին, վառվում էր կատարյալ գինավառության մեջ: Գդակը թեքած ականջի վրա, նա տաքացնում էր յուր ամեհի ձին, և, սպիտակ միրուքը քանու հետ խաղալով, մերթ ուտվն էր անցնում, մերթ կռան տակովը: Նրան շրջապատած գալիս էին յուրայինները, Աղասին յուր ընկերներով և մյուս հրավիրվածները, բոլորն էլ հզոր, գենք ու գրահի մեջ կորած:

Այսպես երևացին նրանք ձիարշավի տեղը: Ջուռնեն սաստկացավ, ամբոխն անհանգիստ իրար խոնվեց, ամեն մեկն աշխատում էր, որ շատ հիանա այս ահավոր գեղեցկության վրա:

Հանկարծ փոշին բարձրացավ սև ամպի նման, բռնեց բոլորի աչքի առաջը, և ահագին տրոփյունը գետինը շարժեց:

Նրանք երբեմն-երբեմն ջոկվում էին, իրար հետ մրցում, ջիրիդ արձակում կամ խաբսն էին տալիս, փախչում իրար առաջից, խաղ անում ձիու մեջքին ու փորի տակին, ձին չափ գցած ժամանակ իրար գլխարկ էին փախցնում, կավ գետնից բան էին վերցնում, և, ընկերախաղի տալով, աշխատում էին իրանց շնորհքը ցույց տալ, առանց իրար ջիրիդով վնասելու կամ հաղթելու:

Մի ժամից հետո ամբողջ դաշտը կարծես վարած էր գութանով, կամ հագարավոր խոզեր քանդ էին արել:

Ուրախության աղմուկներով հիացած ժողովուրդը փոշեղեն ամպերում նկատում էր յուր ծերունի նահապետի ճերմակ միրուքն ու ճերմակ ձին, նրա կողքին փայլականման Աղասուն, առյուծանման Օվագիմին, և բոլորին միասին, որպես մի բազմագլխանի մարմին, մի փախած վիշապ: Ժողովուրդը չէր իմանում, թե որն է որին խնայում...

Այդ չէր իմանում և ցնծության աղաղակներով գովում էր մեկին ու մյուսին, գովում էր ալևոր Մեհրաբին, նրա կորյուններին, քաջ Աղասուն և նրա ռաշիդ ընկերներին և մյուսներին: Այսպիսի հանդիսից հետո տուն վերադարձան:

Մեհրաբ յուզբաշին պատվիրեց, որ առավոտը գիշերով թոռչիներ (ձկնորսներ) գնան ձորը, ձուկը բռնելու, որսորդներ գնան, որս անելու, և ամեն տեսակ պատրաստություն տեսնեն, որ յուր «դոնախների» հետ քեֆ է անելու Ձորագետի ափերին:

VII

Ահա սրընթաց Ձորագետը արյուն է տանում²: Մութը ճալիցն, երկու ժայռերի արանքից դուրս պրծած, սելավաջրի նման պղտոր, արարած ու փրփրած, տակոսպոկ արած ծառ ու մացառ, քար ու քոթուկ իրար խառնած, առաջն արած, գոռալով, թշշալով, վշվշալով, տեղ-տեղ, ուզած տեղը թները փռելով, արջախնդռուկի անելով³, կրկին իրան հավաքելով, ոռչելով ու քարերի գլխովը թռչելով, արթուրմա խաղալով, ցալքուն տալով, գալիս է Մագմանա գյուղունը կանգնում, պտիտ գալիս, շունչ առնում, դարան մտնում, և հանկարծ վերկենում, իրան թոփ արած, թափ առած, դրդու նման հասնում, զարկում չոքած Ավանաքարի ապառաժ ծնկներին ու քինթը ջարդած, լացակնքած, գլուխը քորելով, թոնթորելով, գալիս է սուրբ Նշանի դիմացն երեսին խաչակնքում, սիրտը վեր նստացնում ու շարական ասելով աջ կողմի վրա պտտվում, մտնում Հաղբատ – Մանահնա ձորերը:

VIII

Ձորագետի ավերին՝ բոլոր ծառերից բարձր մի խումբ ընկուզենիներ են բարձրանում. ծուխը բարձրանում է նրանց միջից վերև, և քաջերի խումբն աղմկալի ուրախանում, քեֆ է անում այն հսկայական հովանու տակ:

Շառատակերին, կանաչ խոտերում կարմիր խալիչաները տարածել, մի մեծ շրջան են կազմել անխնա լցրած մավի սուփրանների շուրջը: Ալևոր Մեհրաբն էր յուր հարագատներով, Օվագինն ու յուր խումբը, Աղասին և յուր ընկերները, Արուֆինը, Խուդին, լեզգի Պետոն, Դոնդազ Դոանը, Վերանը, Պրանը և գանազան տեղերից պատասպարված ժողովուրդների մեծերն ու տանուտերերը: Ուրախությունից բացվել, ծիծաղում են նրանց խոժոռ դեմքերը, ինչպես առավոտյան արևի տակ այն սև ժայռերը:

Այստեղ եկան ուղարկած որսկանները, սպանած պախրա բերին իշխանների լիքը սուփրեն, ձկնորսները թագա-թագա ձուկն եփեցին Ձորագետի ջրովն ու շուռ տվին տերևի վրա, և քեֆն ավելի թեժացավ:

Չվարթ աղմուկի ու ծիծաղի մեջ հնչում էր Օձնեցի հոչակավոր ուստա Յանրդի գոտնեն և թմբուկի հետ դրմբում էին քարերն ու քարանձավները: Ասողները ճգնում էին իրանց հուժկու ձայներով խլացնել աղմուկն ու գոտնեն, բայց Մեհրաբ յուզբաշու ծաղրածու Դազոն տանում էր բոլորի ուշքը: Մատովակները (սաղի) մեծ-մեծ գավեր ձեռքներին, սպասավորում էին շրջանի մեջտեղը պտտվելով. շարունակ հոսում էր Շուլավերի կարմիր գինին, երկայնակոթ հազարփեշաները անցնում էին ձեռքից ձեռք, և, ավելի ևս տաքանալով, աղաղակում էին նրանք՝ մերթ-մերթ նստած տեղերից դատարկելով հրացանները. գնդակները շառաշում էին բարձրաբերձ ժայռերի կրծքերին, և ձորերը բազմապատկում, տանում հեռացնում էին նրանց որոտը դեպի հեռու ձորեր: Տեր Մելիքսեթ պարթև քահանան էլ երբեմն-երբեմն մի հոգեբուխ մեղեդի էր վառում կամ ոգևորվելով թնդացնում էր Մամիկոնյան մեծ նախարար Սմբատի անվան երգը՝ «Առյո՛ւծ, արի՛ անպարտելի. ե՛կ, սեր իմ, ե՛կ...»: Ձորագետն էլ մյուս կողմից գանազան եղանակներով, հարբած ալևորի նման, հազար ու մի տեսակ ձայնը փոխելով, երգում էր ի պատիվ թանկագին հյուրերի... և այս բոլորը միախառնված իմացնում, ազդարարում էին, թե քաջերը գվարճանում են:

IX

Ուրախության այս թունդ միջոցին ծերունի Մեհրաբը վերցրեց գինով լիքը հազաբփեշեն, և բոլորը ուշք դարձրին նրան:

– Աղասի՛, – ձայն տվեց նա, – ես ուզում եմ օխնել էն ծառը, որ քեզ նման բար ա տվել... ո՞նց օխնեմ. աջողություն մաղթե՞նք, թե՞ ողորմաբասը խմենք...

Այս որ ասաց Մեհրաբ յուզբաշին՝ Աղասու պայծառ դեմքը մթնեց, ինչպես մի սև ամպ հանկարծ ծածկում է գարնան արևի երեսը. նա լուռ խոնարհեց գլուխը կրծքին. նրա հետ տխրեցին և յուր ընկերները:

Բոլոր սեղանակիցները իրար երեսի մտիկ տվին հոնքերի տակից, ուզեցին ասել – երևի տխուր բան հիշեցրին իրանց հյուրերին:

– Ուրեմն աստված հոգին լուսավորի, աստված նրա դատաստանը քաղցր անի... – մեղմ կարեկցությամբ խոսքն հառաջ տարավ ծերունին:

– Աղասու հերը մեռած չի, յուզբաշի, – գլուխը վեր քաշելով ընդհատեց Աղասու ընկերներից մեկը:

– Բաս ընչի տխրեցիք. ընչի՞ չեք խոսում, Կա՛րո, ի՞նչ կա...

– Տխրացրիք, ո՞նց չի տխրենք, յուզբաշի, – հառաչեց Կարոն:

– Աղասու հերը Երևանու բերդումը եսիր ա... Քանաքեռից աղջիկ փախցնելիս Աղասին ֆարբաշին սպանեց ու փախավ, չուերն ընկավ, իրան տեղակ հորը բռնեցին... Պառավ մերը, ջահել կնիկն ու երեխաներն էլ...

Կարոյի պատմության հետ մոայլանում էր ծերունի նահապետի դեմքը, որպես Լավարի սարը աշնան վերջերում, և թավամազ գորշ հոնքերի տակից աչքերը բարկությամբ վառվում էին, որպես կայծակը Լավարի ամպերում: Սևագնում էին և մյուսները, որպես միասին ամպում են այն սարերը...

Կարոն շարունակում էր.

– Պառավ մերը, ջահել կնիկն ու երեխաներն էլ մնացել են Քանաքեռ-թշնամու հողում, դզբաշի բերանում... տանջվում են, կանչում են, ձեռքներս հասնում չի... ո՞նց չի տխրենք...

– Է՛ հե՛... – բացականչեց ծերունի Մեհրաբը այնպիսի եղանակով, որպես թե մի անսպասելի շար գաղտնիք էր գտել. – սա էլ իգիթի նման ման ա գալիս սարերում... – և, խեթ-խեթ ակնարկելով գունատված Աղասուն, մի դառը ծիծաղով աղաղակեց, – հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, իգի՛թ... Բոլորը լուռ էին:

Ափսո՛ս, – մոնչաց ալևորը:

Նստողները գլուխները կախ արին:

– Ափսո՛ս, – կրկնեց նա և գինու թասը դրեց ներքև, – ափսո՛ս իմ հաց... ափսո՛ս իմ օջախ... ափսո՛ս, որ ես պաշեցի քո ճակատից... – Ապա թե ձայնը բարձրացնելով, գոռաց. – Մենք սրա՞ն ենք իգիթ ասում... Ոչ որ ձայն չհանեց:

– Մենք նրան ենք իգիթ ասում, որ իրան վառած կրակում ուրիշին թողանի էրվելիս, ինքը գլուխն ազատի, փախչի սարերն ընկնի... իրան նամուսը – ծնողը, կնիկը, երեխեքը վեր գցի թշնամու առաջին...

Դարձյալ ոչ որ շխտաց, թեն բոլորը համաձայն էին:

– Ափսո՛ս իգիթ անունը... ափսո՛ս իմ օջախ... ափսո՛՛ս...

Այսպես աղաղակելով տեղիցը վեր կացավ ծերունին, հեռացավ սուփրից. վեր կացան յուրայինները, վեր կացան կանչած հյուրերը, լոնց գոտնի ձայնը, երգը վերջացավ:

Մի քանի վայրկյանից հետո դարձյալ ահագին ձորը մնաց մենակ Ձորագետի գոռոցներին, որոնք միացած, կարծես, մոնչում էին «ափսո՛ս...»:

ԳԻՔՈՐԸ

1

Գյուղացի Համբոյի տանը կռիվ էր ընկել:

Համբոն ուզում էր իր տասներկու տարեկան Գիքորին տանի քաղաք, մի գործի տա, որ մարդ դառնա, աշխատանք անի: Կինը չէր համաձայնում:

– Չեն ուզում, իմ քորփա էրեխին էն անիրավ աշխարհը մի գցիլ, չեն ուզում, – լալիս էր կինը:

Բայց Համբոն չլսեց:

Մի խաղաղ առավոտ էր. մի տխուր առավոտ: Տանըցիք ու հարևանները եկան մինչև գյուղի ծերը, Գիքորի թշերը պաշեցին ու ճամփա դրին:

Քույրը՝ Չանին, լաց էր լինում, իսկ փոքրիկ Գալոն մոր գրկից ձայն էր տալի. «Գիքո՛ւ, էդ ո՞ւլ ես գնում, հե՛ր Գիքո՛ւ»:

Գիքորը շուտ-շուտ ետ էր նայում: Տեսնում էր դեռ գյուղի ծերին կանգնած են նրանք, ու մայրը գոգնոցով սրբում է աչքերը: Դարձյալ հոր կողքով վագում կան առաջն էր ընկնում: Մին էլ ետ նայեց. գյուղը ծածկվել էր բլուրի ետև:

Այնուհետև Գիքորը ետ էր ընկնում:

– Արի հա՛, Գիքոր ջան, արի հա՛, հասանք հա՛, – որդուն կանչելով գնում էր Համբոն, շալակին մի խուրջին, մեջը մի քանի հաց ու պանիր ու մի երկու դաստա թութան:

Իրիկնապահին, երբ անց էին կենում սարերը, մի անգամ էլ երևաց գյուղը հեռո՛ւ մշուշում:

– Ա՛յ, ապի, մեր տունն էն ա հա՛, – ցույց տվավ Գիքորը՝ մատը մեկնելով դեպի գյուղը, թեն տունը իսկի չէր երևում, ու անցան:

Առաջին իրիկունը դոնախ ընկան մի գյուղում: Տանտերը Համբոյի հին ծանոթն էր:

Դեղին սամովարը թշուր էր տախտի ծերին: Մի ջահել աղջիկ շրթսկշրթսկացնելով բաժակները լվանում ու թեյ էր շինում: Նա մի կարմիր սիրուն շոր ուներ հագին: Գիքորն էնտեղ մտքումը դրեց, որ երբ քաղաքում փող աշխատի, իրենց Չաննի համար մի էն տեսակ շոր դարկի:

Իրիկնահացից ետը տանտերն ու Համբոն թինկը տված, չիբուխ քաշելով գրուց էին անում: Խոսեցին Գիքորի մասին: Տանտերը գովեց Համբոյին, որ չարչարվում էր որդուն մարդ շինի: շետո սկսեցին խոսել կովի վրա, հացի թանգության վրա, բայց Գիքորը շատ էր հոգնած, քունը տարավ:

Մյուս օրը քաղաք մտան: Գնացին ծերունի թավլաչու մոտ: Առավոտը բազարն իջան:

– Բիձա, էդ էրեխին ծառա ես տալո՞ւ, – խանութի ներսից հարցրեց մի վաճառական:

– Հրամանք ես, – ասավ Համբոն ու Գիքորին էն կողմը հրեց:

Բեր ինձ տուր, ես կբռնեմ, – առաջարկեց վաճառականը:

Նրան ասում էին բազազ Արտեն:

2

Համբոն քաղաքում Գիքորին ծառա տվավ բազազ Արտեմի տանը: Պայմանն էն էր, որ Գիքորը պետք է տունը մաքրեր, ամանները լվանար, ոտնամանները սրբեր, դուքանը բաժին տաներ, ու էս տեսակ մանր ծառայություններ, մինչև մի տարի:

Մի տարուց ետը բազազը նրան պետք է տաներ դուքան, շիներ դուքանի «աշկերտ», ու էսպես Գիքորը պետք է բարձրանար:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.